

**T. A. HIDOYATOV, S. A. KADIROVA,
Y. I. ABDURAHMONOV**

ZAMONAVIY JIHOZLASH VA INTERYER

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**T. A. HIDOYATOV, S. A. KADIROVA,
Y. I. ABDURAHMONOV**

ZAMONAVIY JIHOZLASH VA INTERYER

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan 5580100 — Arxitektura yo'nalishi talabalari uchun
o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

**O'ZBEKISTON FAYLASUFLARI
MILLIY JAMIYATI NASHRIYOTI
TOSHKENT — 2012**

UDK 72.02(075)
ББК 85.128
X 47

Hidoyatov T. A.

Zamonaviy jihozlash va interyer/ Hidoyatov T. A., Kadirova S. A., Abdurahmonov Y. I.; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Toshkent Arxitektura va qurilish instituti. — T.: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2012. — 168 b.

I. Kadirova S. A.
II. Abdurahmonov Y. I.

UDK 72.02(075)
ББК 85.128
X 47

***O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan arxitektor,
Arxitektura fanlari doktori, professor
T. A. Hidoyatov tahriri ostida***

Darslikdagi bayon etilayotgan material kerakli ma'lumotlar bilan to'ldirilib, talabalar bilimini boyitish, amaliy ko'nikmalarni hosil qilish, osonlashtirishga yo'naltirilgan va malakaviy intuitsiya, binolar, inshootlar interyerlarini bezatishda paydo bo'ladigan estetik topshiriqlarni yechishlarida yordam beradi.

Darslikning mazmuni talabalar oldidagi funksional tashkil etish qonuniyatlarini va ichki fazoviylikning maqsadli rangda bezatilishini hamda zamonaviy estetik nuqtayi nazardan ochishni tushuntirib beradi.

Darslikda ilk bor binolar interyerining O'zbekiston milliy me'morchiligi mohiyatiga tegishli bo'lgan ko'p asrlik tajribasidan foydalanilganligi e'tiborga sazovor.

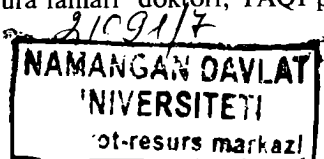
Darslikning 5- va 6-bo'limlari «Arxitekturaviy loyihalash» kafedrasida katta o'qituvchilari F. X. Magamedova, N. A. Zokirovalar tomonidan yozilgan.

Taqrizchilar:

V. M. Mahmudov — O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan arxitektor,
Arxitektura fanlari doktori, TAQI professori;

M. Q. Ahmedov — O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan arxitektor,
Arxitektura fanlari doktori, TAQI professori.

ISBN 978-9943-391-45-1

© O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012.

KIRISH

Interyer — tashkil etilgan fazoviy kenglik sifatida faqat arxitekturaning ajralmas qismi bo'libgina qolmasdan, balki uni arxitekturaning boshlang'ich asosi deb ham atashadi. Tarixiy tarzda to'plangan tajriba va hozirgi vaqtdagi voqelikning guvohlik berishiga ko'ra interyerning yechimi avval ham, bundan keyin ham arxitekturaviy faoliyatning ajralmas qismi bo'lib qolaveradi. O'ziga xos ichki muhitni yaratishda turli profilda faoliyat yuritayotgan mutaxassislar — texnologdan boshlab rassom va dizaynerni o'z tarkibiga birlashtirishdek vazifani bajarishda yetakchilik qilish roli interyerga tegishlidir. Interyer muhit sifatida ichkaridan qabul qilinadigan arxitekturaviy shaklning estetik qonuniyatlariga asoslangan holda tashkil etiladi. Interyerning arxitekturaviy obyekt turiga (xona, bino va h.k.) bog'liq bo'lgan differensiallashgan tushunchasi muhitning ma'lum bir turi ko'rinishini joylashtirishning aniq usulini belgilashdan iboratdir.

Interyer estetik shakllanishining jihatlarini anglash uchun ichki muhit tashkil etilishining spetsifikasini chuqur o'rganish talab etiladi. Zamonaviy qurilish sifatini oshirish sharoitlarida sun'iy muhitning nafaqat funksional, balki estetik tomonlari ham alohida katta ahamiyat kasb etadi. Odamlar vaqtining aksariyat qismi o'tadigan interyerning yechimiga arxitekturaning sifati, spetsifik mazmunining qabul qilinishi va san'at sifatida baholanishi ham bog'liq bo'ladi.

Ichki fazoviy kenglikni, aniqrog'i, interyerni loyihalash zaruriy maxsus tayyorgarlikni talab etadi. «Interyer bo'yicha ixtisoslashtirish» deganda loyihalash jarayonini tashkil etishning zamonaviy jamoa formasidan bevosita amaliy foydalanishga ega bo'lgan arxitektor faoliyatining zarur sohalaridan birini chuqur o'rganish nazarda tutiladi.

Interyer bo'yicha bajariladigan ijodiy ishning xarakteri shakl, plastika, yorug'lik, rang, tekstura va faktura, materialning rolini chuqur tushuntirib bera oladigan spetsifik bilimlarni talab etadi. Konkret xona va ular sistemasida hayotiy muhitni tashkil etish imkoniyati haqida, har xil tipdagi ichki fazoviy kengliklarni qabul qilishning jihatlarini, ularning o'lchamlari va shakli haqida, to'suvchi yuzalarning arxitekturaviy kompozitsiyasining spetsifik vositalari va usullari haqida real tasavvurlarga ega bo'lish bo'lajak arxitektorlar uchun juda zarurdir. Tasviriy san'at bilan birgalikda sintezdan foydalanish deganda nafaqat ularning turlarini va bajarish usullarini bilish, shuningdek, interyerning obrazli yechimiga organik tarzda kiritiladigan murakkab bo'lmagan kompozitsiyalarni

mustaqil ravishda eskizlashtira olish bo'yicha egallanadigan saviyalar ham tushuniladi. Muhitda jihozlarning roli alohida ahamiyat kasb etib, ular interyerning boshqa elementlari bilan birgalikda kompozitsiyaga kirib boradi. Bu spetsifik arxitekturaviy — dizaynerli loyihalashda namoyon bo'lib, bunda o'zining xususiy funksional o'lchovlariga ega bo'lgan jihozlash predmetlari «inson — predmet» bog'liqligiga javob bergan holda «predmet — muhit» deb ataluvchi badiiy talablarga muvofiq keluvchi estetik sifatlarni yuzaga chiqarmog'i lozim bo'ladi. Arxitektor yorug'lik va alohida yoritish vositalari (alohida chiroqlar) sistemasi, mebellar va mebellarning alohida tiplari sistemasi, ko'rish orqali qabul qilinadigan informatsiya (axborot)lar va ularning elementlari tizimlarini hisobga olgan holda loyihalashni uddalay olmog'i lozim.

«Zamonaviy jihozlar va interyer» predmeti inson va jamoa faoliyati o'tadigan binoning ichki kengligini estetik tashkil etishning qonuniyatlarini ochib beradigan asosiy savollar majmuyini o'z ichiga oladi. Bunda shuni alohida ta'kidlash muhimki, agar turar-joy, jamoat va sanoat binolari tipologik xarakteristikalarining chegaraviy holatlariga ega bo'lsa, u holda xonalarning funksional jihatlar, tabiiy-iqlimiy sharoitlar, aholi turli etnik guruhlarining har xil urf-odatlar, milliy va mahalliy an'analari, ijrochilar va buyurtmachilarning didlari hamda ko'plab boshqa faktorlar bilan belgilanadigan jihozlar tizimi, stilli yo'naltirilganlik, badiiy bezaklar bilan pardoqlashning o'zaro ta'sirlashuvi orqali yechiladigan ichki fazoviy kenglikni tashkil etishning kompozitsion variantlari amaliy jihatdan juda xilma-xil va juda ko'p bo'lishi mumkin. Bunday variantlarning ichida interyerning muvaffaqiyatli variantlari bilan bir qatorda kamroq muvaffaqiyatga ega bo'lgan variantlarini ham topish mumkin. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, interyer tashkil etilishining yuqori sifatiga erishish asosida ularni qurish qonuniyatlari va uslublarining prinsipial asoslarini chuqur bilishga asoslangan oqilona yondashuvi yotadi. «Zamonaviy jihozlar va interyer» predmeti shunday bosh nazariy baza deb ham hisoblanadiki, uning asosida bo'lajak arxitektorlarda ular egallashi zarur bo'lgan bilimlar majmuasi, saviyalar va professional intuitsiya shakllanadi. Bu bilimlar arxitektorlarga binolar interyerini tashkil etish bilan bog'liq bo'lgan murakkab ijodiy masalalarni yuqori sifatda yechish imkonini beradi. Unda ketma-ket tarzda interyerning o'ziga xos tasniflari, turli funksional vazifalar bajariladigan xonalarda interyerni shakllantirishning o'ziga xos jihatlar va uni loyihalashning uslubiy asoslari ochilib boriladi. Interyer

badiiy individualligining diapozoni juda keng va u quriladigan obyektning qurilish joyi va vaqti bilan belgilanadigan konkret sharoitlarga bog'liqdir. Binoning interyeri arxitekturaviy muhit turlaridan biri sifatida tashqi shaklga yondashishda birmuncha mustaqillikka ega. Muhit tushunchasi asosida yotadigan fazoviylik mohiyati «interyer» tushunchasiga, ya'ni inson faoliyatining ma'lum bir turi uchun mo'ljallangan chegaraviy kenglikka bevosita aloqadordir. Amalga oshiriladigan faoliyatning xarakteri va faoliyat jarayonida muhitning estetik nuqtayi nazardan muvofiq tarzda qabul qilinishi interyerning badiiy mazmuni va kompozitsion tashkil etilishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu yerda turar-joy, jamoat va sanoat binolari arxitekturasida haqida obrazli tasavvurlarning haqiqiy adekvatligi tug'iladi. Interyerning inson ruhiy holatiga faol ta'sir ko'rsatishi uning eng muhim xossalardan biri hisoblanadi. Muvofiq keluvchi holatning yoki rangli gammaning tanlanishi inson ruhiy holatiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, hayotiy-faoliyat jarayonini tezlashtirishi, inson kayfiyatini yaxshilashi, uyg'otuvchan ta'sir ko'rsatishi va aksincha, yuqoridagilarga qarama-qarshi bo'lgan holatlarni yuzaga keltirishi ham mumkin. Tashkil etilgan ochiq kengliklar (hovli, maydon)ga erkin holatdagi tabiat peyzajlarini faol kiritish yo'lidan tashqari maxsus rejaviy usullarni qo'llash orqali ham ichki kenglikni organik tarzda davom ettirish (kengaytirish) mumkin. Arxitektorning ijodiy anglashi orqali tug'iladigan har qanday g'oya qat'iy ravishda uning tomonidan ishlab chiqilgan loyihada aks ettirilmog'i lozim. Bu avvalombor, grafik tasvirlashga va g'oya muallifining fikrlarini aniq aks ettirish imkonini beradigan kompozitsion uslublarga tegishlidir. Loyiha tarkibiga va loyiha materialiga umumiy tarzda kiritiladigan ko'rsatmalar, talablar va tavsiyalardan doimo foydalaniladi. Biroq, har bir konkret holda interyerlarni loyihaviy ishlab chiqishning metodikasi o'ziga xos spetsifik jihatlariga egadir. Ushbu predmetning maxsus bo'limida bino va inshootlar interyerlarini loyihalashning hamma jihatlarini batafsil ko'rib chiqiladi, ularning mukammal o'zlashtirilishi bo'lajak arxitektorlarni zaruriy bilim va saviyalar hamda kasbiy intuitsiya bilan qurollantiradi, egallangan bu bilimlar ularga o'zlarining ijodiy faoliyatida uchraydigan masalalarni yechishda yordam beradi.

1-§. Qisqacha tarixiy ma'lumotlar

Xonalarning interyerini o'rganishda inson hayoti va faoliyati o'tadigan muhitning estetik tashkil etilishi va rivojlanishining xarakterli jihatlarini tushunib olish arxitektorlarning kasbiy faoliyati uchun juda foydalidir. Ilk, ya'ni dastlabki davrlardagi insonlar o'z hayotini tabiiy kenglikda kechira boshlaganlar. Kuzatishlar orqali bu kenglikning fizik xossalari va hissiy ta'sirini sezganlar. Inson jamiyati vujudga kela boshlagan davrlardayoq uning bosh vazifasi yovvoyi yirtqich hayvonlardan va tabiiy iqlim sharoitlarining noxush ta'sirlaridan himoyalaniish maqsadida o'zi uchun tashqi muhitdan muhofazalangan kenglikni yaratishdan iborat bo'lgan.

Inson jamiyatining boshlang'ich davrlarda, asosan, tabiiy tepaliklar va tog' cho'qqilaridagi g'orlardan boshpana sifatida foydalan-gan, chunki ularga ko'proq sondagi odamlardan tashkil topgan jamoa joylashishi mumkin bo'lgan. Bunday joylar ma'lum bir darajada qulay va xavfsiz bo'lgan. Keyinchalik tajriba to'planishi va oilaviy struktura shakllanishining boshlanishi bilan o'ta oddiy yashash yacheyk-lari paydo bo'la boshladi. Inson bu bilan ma'lum

1-rasm. G'orning ichki ko'rinishi. Rasmlar tushirilgan devor tekisligi orqa planda tasvirlangan.

darajadagi shinamlik va qulayliklarga ega bo'lgan madaniy muhit yarata boshladi. Eng muhimi, bu muhitning ichki fazoviy kengligidagi devorlar tekisligini yirtqich hayvonlar va ov jarayonini aks ettiruvchi rasmlar bilan boyitish orqali estetik zavq berishga intilishdi. Bir so'z bilan aytganda, estetik sifatlarga ega bo'lgan sun'iy moddiy shakl yaratishga birinchi qadam tashlandi. Inson hayoti kechadigan muhit rivojlanishning keyingi bosqichlari har xil ijtimoiy-iqtisodiy formatsiyadagi regionlar rivojlanishining umumiy fonida turli davrlarda barpo etilgan. Binolar interyerlarining tashkil etilish va estetik shakllanish prinsiplari evolyutsiyasini kuzatish imkonini beradi.

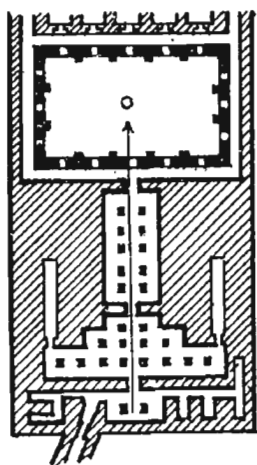
Dastlab insonlar turar-joylaridagi tasvirlarda hayvonlarning va ov jarayonining real shakli chizilgan bo'lsa, amaliy ijoddagi rivojlanishning keyingi aks ettirilgan bosqichlarida esa estetik nuqtayi nazardan kelib chiqqan holda sun'iy shakllar yaratila boshlandi. Ko'p tarmoqli obyektlarning paydo bo'lishi va xonalar tarkibining kengayishi bilan binolar interyerlarini tashkil etish tushunchasi ichki sirt yuzalarining devoriy tasvirlar va bezaklar bilan oddiy pardoqlash chegaralaridan tashqariga chiqa boshladi va endi ularning rejaviy hamda hajmiy-fazoviy strukturasi yaratila boshlandi.

Misr arxitekturasi rivojlanishining dastlabki davrlarida ichki va tashqi kenglikning differensiallashuvini va ular orasida badiiy-mantiqiy bog'lanishlarni o'rnatish orqali arxitekturaviy muhitni o'zlashtirishda birinchi qadam tashlandi.

Xonalarning alohida kengligidan boshlab ularning yagona funksional — badiiy tizimga birlashishini o'z ichiga olgan rivojlanish yo'li o'qli chiziqli rivojlanishning qonuniyati bo'yicha ketma-ket ravishda bosib o'tildi. Yorug'lik va rangning shakllar (formalar)ning xossalarini aniqlashda muhim rolga ega ekanligiga ishonch hosil qilindi. Misr me'morchiligining interyerida fazoviy munosabatlarning aniqlanishi to'suvchi konstruksiyalar va ulardagi elementlar arxitekturaning obrazli namoyon qilinishida muhim ahamiyat kasb etganligini ko'rsatib berdi. Bunga yuzalar plastik yechimi usullari, tayanchlar, haykaltaroshlik va boshqa unsurlar metrlik qatorlar asosida joylashishining aniq ritmik tarzda bajarilishi, devorlar tekisliklarining va hajmiy elementlarning o'zaro ta'sirlashuvi tegishlidir. Ochiq kenglikda turadigan ustunlar go'zallikning o'ziga xos arxitekturaviy vositasi sifatida konstruksiyaning tektonik va badiiy jihatdan o'zlashtirilishi haqidagi tasavvurlarning uslubi sifatidagi orderdir. Tasviriy san'at, haykaltaroshlik va rangtavsvirni arxitektura bilan organik birlashtirishning shakli aniqlandi. Qadimgi Misr me'morchiligida ichki kengliklar estetik tashkil etilishining o'ziga xos xususiyatlarini xarakterlaydigan inshootlarga Xefron saroyi, Luksordagi Amon saroyi, Deyl-el-Baxri saroyi hamda to'suvchi konstruksiyalar va ulardagi bezaklarni misol tariqasida keltirish mumkin.

Xefrona ibodatxonasi (2-rasm). Bu ibodatxonada o'zining shakli bilan yo'naltirilgan harakatni ifodalaydigan fazoviy kenglik tizimining badiiy jihatdan qurila boshlanganligini kuzatish mumkin. Bunda birinchi zalning keng ko'ndalang fronti pog'onali ravishda so'nib borish orqali uzun zalli o'tish joyiga olib boradi. Bu o'tish zalidan harakatlanish o'qiga

ko'ndalang joylashgan katta hovliga kiriladi. Bu kompozitsiyada har bir xona kengligi shaklidan, ularning turli plastik ifodalanish jihatlaridan, yo'naltirilganlikning dinamikasi va ochilish darajasidan foydalanilgan. Ayniqsa, zalning yopiq kengligidan kontrastli ravishda yorqin yoritilgan ichki hovliga chiqish ancha samaralidir. Bu inshootning xonalarida alohida turadigan ustunli tayanchlar ham uchraydi. Ularning qo'llanilishi ichki kenglikni fazoviy kengaytirishga va mayda xonalarning torligidan yoki ularning uzun yo'lakli davomiyligidan chekinishga shart-sharoit hozirlaydi. Ustunlarning kiritilishi bilan fazoviy kenliklarni hamda ularning plastikliğini yaratishda, ritmik yo'nalishda masshtabli qismlarni shakllantirish usullarining kompozitsion imkoniyatlari boyitiladi. Shakliga ko'ra elementar bo'lgan kengliklardan tashkil topgan bir xilli tarkibi

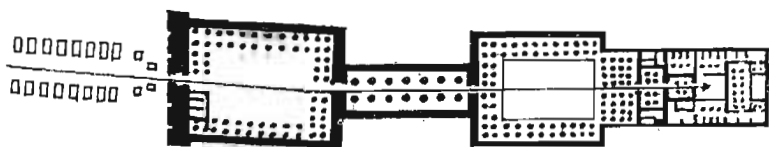
2-rasm. Xefrona
ibodatxonasi.

ancha ko'rkam bo'lganlari bilan almashina boshladi. «Pog'onali» zalning ustunlari son bo'yicha o'sib borib, xonaning markaziy o'qi bo'yicha joylashadi. «Bo'ylama» zalda tayanchlarning metrik ritmi tashrif buyuruvchilarning harakatini o'q bo'ylab yo'naltiradi, taqab qurilgan hovli galereyasida yopiq va ochiq kengliklar ancha yengil birlashtirilgan. Xuddi shu yerdan bo'lg'usi portik ochiq kenglik va interyer o'rtasidagi oraliq bo'lim sifatida o'zining boshlanishini oladi.

Luksordagi Amon ibodatxonasi (3-rasm).

Keyingi bosqich ochiq kengliklar va hajmlar massasining differensiallashuvidagi ancha murakkab bo'lgan munosabatlarning yechimlarini belgilab berdi. Yangi podsholik davri ichki kengliklarning arxitekturaga to'liq o'tishi bilan xarakterlanadi. Ibodatxona binosi o'zining

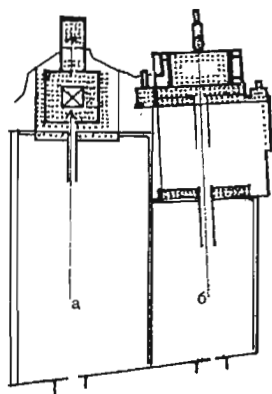
funksiyasi va shakliga ko'ra aniqlangan kengliklar qatorining ketma-ket uyg'unlashuvini namoyon etadi. Ichki kenglikning arxitekturasi oddiy devor orqali namoyon bo'ladigan binoning tashqi ko'rinishiga qaraganda beqiyos darajada muhim bo'lgan. Bundan faqat kirish tomon — pylon mustasno bo'lgan. Birinchi bo'lib bunday puxta kompozitsion qurilishda tashkil etilgan ibodatxona fazoviy tarkibi ko'p asrlar davomida tashkillashtirildi. Luksordagi Amon ibodatxonaning tashqi va ichki arxitekturaviy kengliklari yagona kompozitsion o'qqa ega bo'lgan.

3-rasm. Luksordagi Amon ibodatxonasi.

Kompozitsiyaning boshlanishi kirish joyiga olib boruvchi o'ziga xos alleyaning ikki tomoniga sfinksar yoki qo'chqorlarning haykaltaroshlik tasvirlari metrik ritmining qismi orqali belgilangan. Pilonning yetarli darajada uzun va ensiz bo'lgan oralig'i galereyalik bo'lgan katta hovliga o'tish joyining fazoviy kenglik sifatidagi kontrastlik ifodasidir.

Hovlidan ochiq va yorug' osmon ko'rinib turadigan kenglik bir-biriga yaqin turuvchi yo'g'on kolonnalar bilan ko'p sonli mayda kengliklarga ajratilgan gipostilli katta zalning yopiq kengligi bilan almashadi. Birmuncha kengaygan shakldagi o'rta o'tish joyi kompozitsion o'qni undan keyin joylashgan devorlar bilan tashqi muhitdan muhofaza qilingan muqaddas joyga yo'naltiradi. Ibadatxona interyeri plastik kompozitsiyasining rivojlanishi undagi muqaddas joyning mazmunini ifodalovchi yorug'lik nurlarining sirli ravishda hosil bo'lish joyi bo'lgan yadroga to'planib birikishida kenglik «siqilishining» ma'lum bir g'oyasini ifodalaydi. Misr arxitekturasidagi xonalar fazoviy shakllarining plastikligi uning rejaviy chegarasida, ya'ni devorlar orqali o'zlashtirilgan; xonalarning shiplari doimo tekis va yassi bo'lgan.

4-rasm. Deyl-el-Bahridagi ibodatxonalar.

Deyr-el-Bahridagi mozorli ibodatxonalar (4-rasm). Qadimgi podsholikda interyerli kenglik (ibodatxonalari) tashqi muhitdan muhofazalangan holatda rivojlangan. Arxitekturadagi navbatdagi qadam ularni birlashtirishga qaratilgan bo'lib, tomoshabinga ta'sir ko'rsatish diapozonini kengaytirish yo'li orqali boyitishga yo'naltirilgan Deyr-el-Bahridagi mozorli ibodatxonalar firavn qudrati g'oyasining arxitekturaviy vositalar orqali ifodalanadigan ancha